

PROBLEM REFUGIJEV V SLOVENIJI ZA PRESELJEVANJA

(Gradivo za diskusijo)

FRANC TRUHLAR

Ljubljana

Med silnice, ki so močno vplivale na zgodovinska dogajanja v Sloveniji v arheoloških dobah, sodi predvsem dostop čez njo s severa do morja ter prehod z Balkana v Italijo; oboje je pogosto izzvalo motnje in vojne, ki so bile posebno intenzivne v obdobju preseljevanja.

V ogroženih fazah so prebivalci vedno iskali možnosti, kako bi si zagotovili varno življenje. Prvi otipljivi izraz te težnje so bila gradišča, ki so nastala v halštatskem obdobju. Strateško pomembnejša med njimi so ohranila svojo funkcijo tudi v antiki in zgodnjem srednjem veku in kot zatočišča so nekatera služila še v času turških vpadov na Slovensko.

V obrambni sklop sodijo tudi stražišča (opazovališča, signalne postaje, *specula*, poimenovana navadno Straža, Stražišče, Stražica, Pogled, Videž, Špega, Špeglanca, Varda, Gledanca) in refugiji (priežališča, zatočišča, zavetišča, *refugium*). Kot refugiji so lahko služila dobro utrjena ali naravno zavarovana gradišča in kasteli, naravno zavarovane ali težko dostopne višinske postojanke, močvirja, podzemске jame, kolišča, otoki, prostrani gozdovi.

Invazije niso povzročile le splošnega opustošenja, marveč so bistveno spremenile tudi naselbinsko strukturo na Slovenskem, ker se je prebivalstvo umaknilo v območja, ki niso bila v neposrednem dosegu invazijskih tokov. Ogrožena področja v antiki in zgodnjem srednjem veku so ležala v območju sledečih glavnih komunikacij:

Hrbtenica cestnega omrežja je bila trasa, ki je vodila iz Panonije in Norika v območje Jadrana in v Italijo in je Slovenijo prečkala od severovzhoda do jugozahoda skoraj po geografski sredini. Že v prazgodovinskem obdobju naj bi ta diagonalna kot »jantarska pot« povezovala prazgodovinske postojanke nekako v poteku: Poštela (Ptuj) — Brinjeva gora — Rifnik — Vače — Magdalenska gora — Ljubljansko barje — Stari trg pri Ložu (Ulaka) — Križna gora — (Cerkniški bazen) — Javornik — Pivka — Škocjan — Jadransko morje — Italija. Varianta: Cerknica — Postojna — Šmihel pod Nanosom — Razdrto — Jadran — Italija. Izgrajena antična trasa p₁ je potekala v liniji: Ptuj — Slov. Konjice — Celje — Trojane — Ljubljana — Vrhnika — Logatec — Hrušica — Ajdovščina — Miren — (Oglej). Obhod: Postojna — Šmihel pod Nanosom — Razdrto — (Divača) — Vipava — Ajdovščina. Po tej cesti so vdiral ljudstva iz Panonije in deloma iz Norika proti Italiji.

Razen glavne vpadnice so vdori več ali manj prizadevali tudi naselja ob sledečih stranskih cestah v Sloveniji:

Ljubljana — Grosuplje — Trebnje — Novo mesto — Bela cerkev — (Šmarjeta) — Krakovski gozd — Drnovo — Čatež — (Sisak).

Divača — (Škocjan) — Rodik — Materija — Obrov — Šapjane (Jelšane) — Reka (Trsat).
 Ljubljana — Medvode — Škofja Loka — Kranj — Naklo — Brezje — Radovljica — (Bled) —
 Jesenice — Podkoren — (Koroška).
 Kranj — Tržič — (Koroška), in Kranj — Jezersko — (Koroška).
 Kranj — Škofja Loka — Poljane nad Škofjo Loko — Cerkno — Most na Soči — Tolmin.
 (Miren) — Ajdovščina — Solkan — Kanal — Most na Soči — Tolmin — Kobarid — Bovec —
 Predel — (Kanalska dolina). V Kobaridu odcep po dolini Nadiže v Čedad in Oglej.
 Celje — Laško — Zidani most — Radeče — Krško — Drnovo — (Sisak).
 Celje — Slovenj Gradec — Prevalje — (Podjuna).
 (Slov. Bistrica) — Ptuj — Maribor — Šentilj v Slovenskih goricah.
 Ptuj — Radgona.
 Ptuj — Ormož — Dolnja Lendava.
 (Ptuj) — Maribor — Poljčane — Podčetrtek — Bizeljsko — Brežice — Drnovo — (Dobova) —
 (Sisak).
 Maribor — Ožbalt — Brezno — Dravograd — (Koroška).
 Ljubljana — Grosuplje — Krka — Žužemberk — Dol. Toplice — Črnomelj — (Metlika) —
 Vinica.
 Črnomelj — Jugorje — Novo mesto.

Refugiji so bili občasni ali trajni. Med občasne refugije sodijo gradišča, kasteli ali druge težko dostopne postojanke, gozdovi in močvirja, sicer odmaknjena od vpadnic, vendar dovolj hitro dosegljiva. Največ takih refugijev je bilo v območju transverzale Ptuj — Celje — Trojane — Ljubljana — Vrhnika — Logatec — Ajdovščina — Miren — (Oglej).

Med trajne refugije sodijo večja zavetna področja, odmaknjena od vpadnic, v goratem svetu ali v okrilju obširnih gozdov.

Kot trajnejša refugijska področja bi prišla v Sloveniji domnevno v poštev: Območje med Savinjo, Savo, Sotlo in deloma Voglajno, predvsem v okrilju Bohorja z domnevnimi postojankami v območju Vranja, Jurkloštra, Žusma, Rifnika, Svetih gor. To ozemlje naj bi služilo kot zatočišče prebivalstva iz celjskega in drnovskega okrožja in onega ob antičnih cestah: Celje — Radeče — Sevnica — Krško — Brežice. Celje — Šmarje pri Jelšah — Rogaška Slatina. Rogaška Slatina — Podčetrtek — Bizeljsko — Brežice. Radeče — (Laško) — Jurklošter — Kozje — Senovo — Brestanica. Za trajnejše refugijsko področje na tem prostoru govorijo tudi sledovi cerkva iz starokrščanske dobe in stari patrociniji, ki so pogosto v zvezi z refugijskimi postojankami.

V sklop stalnih refugijev bi sodila še sledeča območja: Pohorje, Šentviška gora, Banjška planota, Cerkniški bazen, Loška dolina, Bela Krajina, Suha Krajina, Kočevsko, Južno Zasavje; med občasna zatočišča pa nekatere višinske postojanke na obronkih Savinjskih in Kamniških alp, Karavank, Julijskih alp, Trnovskega gozda in Krasa, in sicer vzdolž starih cest, ki so vodile ob vznožju omenjenih pogorij.

Med višinskimi postojankami, ki bi prišle v poštev za nekdanje refugije, nosijo mnoge imena svetnikov, predvsem starih patronov. Med njimi so najbolj značilni sv. Lovrenc, sv. Peter, sv. Martin, sv. Jurij, ki imajo svoje cerkve ali njihove ostanke najpogosteje na višinah v območju starih cest ali krajev.

V zvezi z refugiji v Sloveniji je omeniti tudi nekatere pomembnejše utrjene višinske postojanke s sledovi starokrščanskih cerkva — enojne ali dvojne cerkve s konsignatorijem in baptisterijem. Te postojanke so služile zlasti v nemirnih časih 4.—6. stoletja za refugije krščanskega prebivalstva iz močnejše obljudenih in izpostavljenih območij. V območju Slovenije so bili doslej odkriti taki starokrščanski cerkveni objekti, ki so služili domnevno tudi za refugije, v Vranju, na Rifniku in verjetno tudi v Velikih Malencah, na Gradcu pri Jurkloštru in na Kučerju pri Podzemlju.

Ker se refugiji zelo pogosto navezujejo na stare zavetnike, posebno na višinskih postojankah, jih navajamo za območje Slovenije v naslednjem topografskem pregledu. Izčrpnjši pregled starih

patrocinijev z arheološko dokumentacijo je objavljen v Bogoslovnem vestniku, 1973, zvezek 1—2, str. 61—117.

Naslednje višinske postojanke s starimi zavetniki v Sloveniji predstavljajo v glavnem nekdanja gradišča, kastele, pripadajoče naselbine ali refugijske postojanke. Kratice za arheološko obdobje: P = prazgodovinska doba, R = rimska doba, S = zgodnji srednji vek, PRS = kontinuirano obdobje.

- Tabor, 531 m, Temnica, Gorica — P (sv. Ambrož)
- Log pri Brezovici, 370 m, Ljubljana — PR (sv. Janez Krst.)
- Breza, 308 m, Trebnje, Novo mesto — PR (sv. Janez Krst.)
- Gabrje, 394 m, Brusnice, Novo mesto — P (sv. Janez Krst.)
- Mali Vinji vrh, 369 m, Šmarjeta, Novo mesto — P (sv. Janez Krst.)
- Zgornje Zreče, 587 m, Celje — PR (sv. Martin)
- Šilentabor, Knežak, Postojna — PR (sv. Martin)
- Kučer, 220 m, Podzemelj, Črnomelj — PR (svoječasno sv. Martin)
- Korinj, 615 m, Zagradec, Novo mesto — PR (sv. Jurij)
- Glinjek-Stranski vrh, Trbovlje — P (sv. Jurij)
- Podkum, Trbovlje — R (sv. Jurij)
- Piran, Koper — R (sv. Jurij)
- Kaplja vas, Tržišče, Krško — R (sv. Jurij — Šenčurski hrib, 366 m)
- Sv. Mihael, 305 m, Šempas, Gorica — P (sv. Mihael)
- Tinjan, 371 m, Koper — PR (sv. Mihael)
- Hrvatini, 197 m, Koper — PRS (sv. Mihael)
- Zgornje Duplje, Kranj — S (sv. Mihael)
- Šmihel pod Nanosom, Postojna — P (sv. Mihael)
- Studeno, 1019 m, Postojna (sv. Lovrenc)
- Bašelj (na Gori), 888 m, Kranj — RS (sv. Lovrenc)
- Vranje (Metni vrh), Krško — PRS (sv. Lovrenc, sv. Štefan)
- Dragomer, 378 m, Ljubljana — R (sv. Lovrenc)
- Slepšek-Mokronog, Novo mesto — PR (sv. Lovrenc)
- Šmarjetna gora, 651 m, Kranj — P (sv. Marjeta)
- Libna, 359 m, Videm-Krško — P (sv. Marjeta)
- Golo, 654 m, Ig, Ljubljana — PR (sv. Marjeta)
- Gradišče pri Lukovici, 466 m, Ljubljana — PR (sv. Marjeta)
- Žlebe, 488 m, Ljubljana — PR (sv. Marjeta)
- Vesela gora, 324 m, Straža, Novo mesto — P (sv. Marjeta)
- Šentviška gora, 645 m, Tolmin — P (sv. Vid)
- Draga, 211 m, Šmarjeta, Novo mesto — PR (sv. Helena)
- Petelinje, 291 m, Dolsko, Ljubljana — P (sv. Helena)
- Podbela, 364 m, Tolmin — (sv. Helena)
- Vinkov vrh, Dvor, Novo mesto — P (sv. Pavel)
- Dvori nad Izolo, Koper — R (sv. Anton)
- Lokev (Klemenka, 571 m), Sežana — P (sv. Klement)
- Šumberk, Žužemberk, Novo mesto — PR (sv. Katarina)
- Zasip, 634 m, Radovljica — PS (sv. Katarina)
- Tabor, Štjak, Sežana — P (sv. Katarina)
- Lipa (na hribu), Kostanjevica, Gorica — P (sv. Katarina)
- Nova Gorica (na hribu, 646 m) — PR (sv. Gabriel [Škabrijel])
- Marezige, 306 m, Koper — (sv. Kancijan)
- Šempeter pri Gorici, 227 m, Gorica — P (sv. Marko)
- Podraga, Gorica — P (Vrh sv. Socerba, 555 m)
- Socerb (Strmec), 440 m, Dekani, Koper — PR (sv. Socerb)
- Gora sv. Lovrenca, Krško — R
- Gora sv. Lovrenca, (Gora), 824 m, Polhov Gradec, Ljubljana — R
- Magdalenska gora, 501 m, Šmarje, Ljubljana — PR
- Mati božja, 465 m, Loka, Sežana — PRS
- Sv. Anton, 213 m, Dekani, Koper — P
- Sv. Anton, Kobarid, Tolmin — PR
- Sv. Jurij, Potoče, Sežana — PR
- Sv. Katarina, 689 m, Jelšane, Postojna — P
- Sv. Katarina, 307 m, Nova Gorica — PR
- Sv. Kvirik (Kirik), 407 m, Gračišče, Sežana — P
- Sv. Lovrenc, Hrpelje, Sežana — P
- Sv. Marija, Na gradu, 120 m, Miren, Gorica — P
- Sv. Marija, 605 m, Vitovlje, Gorica — P
- Sv. Marko, 224 m, Semedela, Koper — PR
- Sv. Martin, 416 m, Škrbina, Sežana — P
- Sv. Martin, Valična vas, Novo mesto — PR
- Sv. Maver, Most na Soči, Tolmin — PR
- Sv. Mihael, Griže, Sežana — P
- Sv. Pavel, Gojače, Gorica — PRS
- Sv. Peter, Pivka, Postojna — PR
- Sv. Peter, 365 m, Gaberje, Gorica — P
- Sv. Socerb, 817 m, Artviže, Sežana — P
- Sv. Štefan, 643 m, Račice, Sežana — P
- Čreta, 960 m, Tabor, Celje — P (sv. Marija, sv. Katarina)
- Brinjeva gora, 623 m, Zreče, Celje — PR (sv. Marija)
- Ljubečna, 518 m, Zbelovo, Celje — P (sv. Marija)
- Mati božja na Žežlju, 334 m, Vinica, Črnomelj — P (sv. Marija)
- Sveta gora (Skalnica), 682 m, Nova Gorica — P (sv. Marija, prej sv. Mihael)
- Stara Sv. gora (Gradišče), Podsreda, Krško — P (sv. Marija)
- Svete gore, 524 m, Bistrica ob Sotli, Krško — S (sv. Marija, sv. Jurij, sv. Martin)

- Šmarna gora, 667 m, Šentvid, Ljubljana — P (sv. Marija)
 Kopanj, 390 m, Velika Račna, Ljubljana — PR (sv. Marija)
 Sv. Vrh, Mokronog, Novo mesto — P (sv. Marija)
 Vinji vrh, Šmarjeta, Novo mesto — PRS — (svoječasno sv. Marija)
- Bled-Otok, Bled, Radovljica — PRS (sv. Marija)
 Sv. gora, 849 m, Rovišče, Trbovlje — PS (sv. Marija)
 Vitovlje, 352 m, Šempas, Gorica — S (sv. Peter)
 Gora sv. Petra, 889 m, Podgrad, Novo mesto — R (sv. Peter)
 Tinjska gora, Slov. Bistrica, Maribor — P (sv. Peter)

Refugiji na ozemlju Slovenije, kot specifičen pojav zlasti v dobi preseljevanja narodov, sodijo v vrsto problemov, katerih rešitev bi lahko do neke mere osvetlila prvo obdobje slovanske kolonizacije. Novejša arheološka dognanja kažejo na razmeroma šibek poselitveni potencial Slovanov v zgodnjem naselitvenem obdobju. Po drugi strani pa kaže številčna primerjava arheoloških najdišč — halštat 790, rimska doba 1260, zgodnji srednji vek 140 najdišč — verjetno na obstoj znatnih ostankov staroselcev in romaniziranega prebivalstva, ki se je ohranilo v Sloveniji do prihoda Slovanov — domnevno najbolj na refugijskih področjih — in ki je z antično civilizacijo in s krščanstvom v daljšem asimilacijskem procesu oplajalo slovansko kulturo. Ta predslovanski element prihaja do izraza tudi v mnogih krajevnih imenih, ki so izpričana z arheološkimi najdišči.